

הסוגיא החמישית – מצאן צבתין או כריכות (צז ע"א 36-40)

מתני' מצאן צבתין ;

מאי צבתין ומאי כריכות ?

אמ' רב יהודה: *הן הן צבתין הן הן כריכות.*

צבתין – זוגי זוגי; כריכות – דכריכי טובא.

חילופי הנוסחאות

[1] **צבתין** לחילופי הכתיב במילים 'כריכות' ו'צבתים' במשנה עיינו גולדברג, עמ' 266. [3] **אמ' רב יהודה** כך בענף **א**, ואולם בדפוסים (כ"י מינכן מטושטש): "רב יהודה אמר רב". [4] **זוגי זוגי** בכ"י וטיקן ובדפוס ראשון: "זווי זווי", כלומר ריבוי של המילה 'זוא', שפירושה בארמית הבבלית – 'זוג'. ואילו בכ"י אוקספורד: "זוגי זוגי", ריבוי של צורה אחרת ('זוגא') הקיימת בשפות הודו־אירופיות (ראו מילון אטימולוגי, עמ' 195, ערך זוג). השוו: ζεύγος היוונית (עיינו LSJ, עמ' 754, בערכו). סוקולוף (מילון ארמית בבלי, ערך זוא, עמ' 400) מערער על עצם קיום הצורה 'זוגא' בדיאלקט הארמי־בבלי.

מסורת התלמוד

[3] **הן הן** ראו שבת קנה ע"א.

רש"י

זווי זווי של ראש ושל יד קשורין יחד, וכן הרבה קשרי זוג בצבת אחת. **דכריכו טובא** כי הדדי, ואין שנים שנים קשורין.

פירוש הסוגיא

תקציר

מלשון המשנה: "מצאן צבתים או כריכות", ניתן להבין ש'צבתים' אינם 'כריכות' וששני מונחים אלו מתייחסים למצבים שונים של תפילין. המילה 'צבתים' מתייחסת כנראה במקורה למה שהקוצר תופס ('צובת') באחת מידיו קודם שהוא אוסף את השיבולים לעומרים גדולים, ואילו כריכה היא שיבולים אגודות הכרוכות יחדיו. אולם האמורא רב יהודה השווה בין שני המונחים: "הן הן צבתים הן הן כריכות". למרות זאת, בעל הגמרא פירש את דברי רב יהודה כאילו מצויה בהם הבחנה בין המונחים: "צבתין — זוגי זוגי; כריכות — דכריכי טובא". במקרה שלנו נראה שדברי בעל הגמרא מציגים את ההסבר הפשוט למונחים 'כריכות' ו'צבתים' כשמחילים ביטויים חקלאיים אלו על תפילין, שכן המילה 'צבת' מציינת את מה שתופסים בפעם אחת, דהיינו זוג תפילין אחד (ראש ויד), ולפיכך 'צבתים' הם מספר זוגות הקשורים יחד ואילו כריכות הן הרבה קציצות תפילין (לא בהכרח בזוגות) שהצטרפו לאגודה אחת.

מלשון המשנה: "מצאן צבתים או כריכות", ניתן להבין ש'צבתים' אינם 'כריכות' וששני מונחים אלו מתייחסים למצבים שונים של תפילין. המילה 'צבתים' מתייחסת כנראה במקורה למה שהקוצר תופס ('צובת') באחת מידיו קודם שהוא אוסף את השיבולים לעומרים גדולים, ואילו כריכה היא שיבולים אגודות הכרוכות יחדיו.² לכך כיוון כנראה בעז' בצוותו: "וְגַם שֶׁל תִּשְׁלֹו לָהּ מִן הַצִּבְתִּים" (רות ב טז), ופירש רש"י שם: "עמרים קטנים",³ וכך מצינו בלשון המשנה בעניין הקוצר לפני העומר ברשות: "לא יעשה אותן כריכות, אבל מניחן צבתים" (מנחות י ט). הרי שמוכח שמדובר בשני מצבים שונים של אסיפה, ושכריכות = הרבה (השוו: כרך, תכריך) וצבתים = מעט. קשה אפוא להבין כיצד השווה האמורא רב יהודה בין שני המונחים: "הן הן צבתים הן הן כריכות!"⁴ עוד יותר יקשה על בעל הגמרא⁵ שפירש את דברי רב כאילו מצויה בהם הבחנה בין המונחים: "צבתין — זוגי זוגי; כריכות — דכריכי טובא".

יש להשוות סוגיא זו לסוגיית שבת קנה ע"א. שם במשנה (כד ב) מובא: "מתירין פקיעי עמיר לפני בהמה ומפספסין את הכיפין", ובגמרא: "אמ' רב הונא: הן הן פקיעי הן הן כיפין. פקיעי — תרי; כיפין — תלתא". במקרה זה מתגלה אותה תופעה: האמורא טוען ששני המונחים זהים ואילו סתם התלמוד חולק כביכול על הסברו ומפריד בין המונחים. ונראה להסביר שבשני המקומות אין האמורא בא לפרש פירוש לקסיקלי-מציאותי. הוא בא לומר לנו שאותו עיקרון הלכתי עומד מאחורי שני המונחים, וסתם התלמוד מוסיף לנו את הפירוש המציאותי כדי להצדיק את העובדה שהמשנה נוקטת בשני מונחים או בשתי בבות במשנה.

- 1 למקור המילה ראו מילון אטימולוגי, עמ' 540, ערך צבת. והשוו המילים: צבת, צוות, צבט.
- 2 כך מפרש רש"י במנחות עא ע"א ד"ה כריכות; שם, ד"ה צבותים. ואילו הברטנורא על אתר, לאחר שהביא את פירושו של רש"י, הוסיף: "פירוש אחר, כריכות — אלומות גדולות; צבתים — אגודות קטנות".
- 3 השוו: ציפור, רש"י למגילת רות, עמ' 114.
- 4 אמנם ייתכן שרב יהודה ביקש להבהיר שגם צבתים וגם כריכות הם קבצים של תפילין, והלשון 'או' מורה לא על שני מצבים שונים אלא על שתי לשונות שונות המורות על דבר אחד. השוו הסברו של אפשטיין להבדל בין 'זוג זוג' ל'שניים שניים' שהובא לעיל, עמ' 10.
- 5 הלקסמה 'הן', שהיא כינוי גוף לנקבות נסתרות, היא מילה עברית ולא ארמית. היא רגילה הן בלשון מקרא הן בלשון חכמים (ראו מילון בן-יהודה, ערך הן, עמ' 1121, ובדוגמאות הנזכרות שם). בארמית-בבלית יאמר: הַנְּהִי, הַנְּהִי. ראו סוקולוף, מילון ארמית בבלי, עמ' 386–387. כידוע, כשעברית וארמית משמשות בערבוביה, מסתבר שהחלק העברי שייך לעיקר המימרא ואילו החלק הארמי לסתמא דגמרא. ראו פרידמן, על דרך חקר, עמ' 301–302.

במקרה שלנו נראה שדברי הסתמא מציגים את ההסבר הפשוט למונחים 'כריכות' ו'צבתיים' כאשר מחילים ביטויים חקלאיים אלו על תפילין,⁶ שכן המילה 'צבת' מציינת את מה שתופסים בפעם אחת, דהיינו זוג תפילין אחד (ראש ויד), ולפיכך 'צבתיים' – מספר זוגות הקשורים יחד, ואילו כריכות הן הרבה קציצות תפילין (לא בהכרח בזוגות)⁷ שהצטרפו לאגודה אחת. למסקנה נמצא שהמונח שבראש המשנה: 'זוג זוג', פירושו זוגות תפילין שאינן קשורות זו עם זו; 'זווא זווא' פירושו זוג או זוגות תפילין הקשורים יחדיו,⁸ ואילו 'דכריכי טובא' – עֲרַמַת תפילין (שאינה בהכרח מחולקת לזוגות).

6 לדעת הברמן (תפילין בימי קדם, עמ' 176): "תחילה לא היו התפילין אלא סדר פרשיות הקשור ליד או לראש ברצועות ... בלי בתיים. ורק לאחר זמן... התחילו שומרים אותן בעטיפות או בתיקים, מעין בתיים, והיו מוציאים את הפרשיות רק לשעת התפילה". בהתאם לכך הוא מחדש שמשנתנו מדברת בפרשיות ללא בתיים. לדעתו, "[נ]אין המונח 'צבתיים' יוצא מכלל פשוט, לשון 'צבת', כלומר: עורות הפרשיות (בלי בתיים) מונחים מקופלים בצורות של צבת לגחלים, וכריכות הן כשהם מונחים כרוכים מעין עיגול". ושמא לפי דרכו ניתן לומר שהרישא של המשנה עוסקת בתפילין עם בתיים ואילו הסיפא, כאן, מתייחסת לפרשיות התפילין שמצאן צבתיים או כריכות, כלומר בפרשיותיהן הצבות או הכרוכות. אלא שהדברים אינם אלא השערות בעלמא. השוו רש"י (צו ע"א ד"ה דכריכי טובא): "כי הדדי, ואין שנים שנים קשורין".

7 אבל השוו רש"י (שם, ד"ה זווי זווי): "הרבה קשרי זוג בצבת אחת".